

Hrady Příběnice a Příběničky jako součást zaniklé kulturní krajiny

Výsledky komplexního archeologického průzkumu hradů Příběnic, Příběniček a prostoru jejich někdejšího zázemí, přinesl cenná informace o vývoji a utváření kulturní krajiny ve sledovaném meandru řeky Lužnice od pravěku po mladší novověk. Některá ze zjištění, týkající se posledního období života obou jihočeských hradů pak nečekaně osvětlila některé z událostí, které se odehrály v této části husitskými válkami zmítaného Táborska.

■ Josef HLOŽEK

Petr MENŠÍK

Katedra archeologie, ZČU Plzeň

1. Úvod

Výzkum hradů Příběnice, Příběničky a jejich širšího ekonomického zázemí probíhá na Katedře archeologie v Plzni již od roku 2007. Oba hrady se nacházejí na Táborsku, na dolním toku řeky Lužnice, přičemž Příběnice leží na levém břehu řeky a dispozice hradu Příběničky se nachází na protějším pravobřeží. Obě lokality nebyly hodnoceny jako solitérní objekty, ale jako součást po tisíciletí formované kulturní krajiny, jejíž obraz je výsledkem nejen minulého, ale také současného vývoje. Pozornost byla věnována prakticky všem pozůstatkům antropogenních aktivit datovatelných od pravěku po současnost. Tyto metody byly voleny zejména s ohledem na nutnost ochrany a co nejbezpečnějšího hospodaření s výpovědním potenciálem obou těchto jihočeských lokalit pro poznání pravěkého a středověkého vývoje této oblasti, ale také některých oblastí reality husitskými válkami zmítaných Čech, které stojí zcela mimo dostupnou soudobou písemnou evidenci.

Pro potřeby tohoto příspěvku byla širší sledovaná oblast zúžena na

umělý polygon o ploše přibližně 12 km², v jehož středu se nachází dvě výrazné, od pravěku využívané ostrožny, které posloužily ve 13. století jako staveniště dvou vrcholně středověkých hradů; Příběnic a Příběniček (obr. 1, 2 a 3). Toto území je rozděleno téměř v polovině své plochy tokem řeky Lužnice. V současnosti je sledované území pokryto převážně smíšeným lesním porostem s velmi hustým a místy prakticky neprostupným bylinným a křovinným patrem.

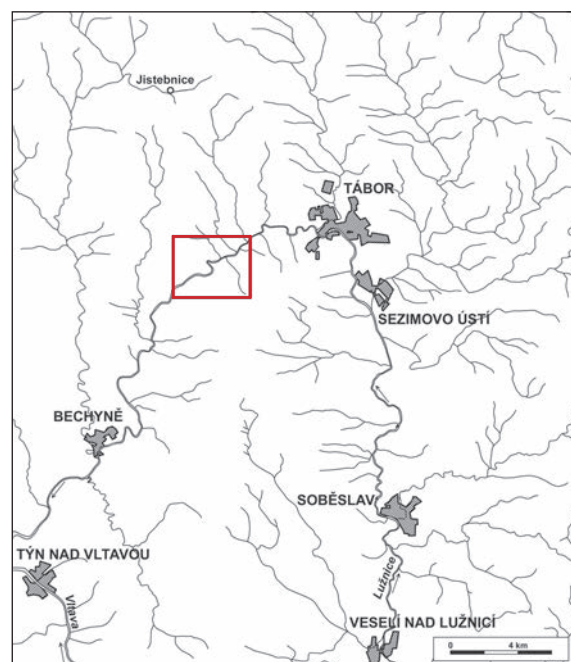
2. Přehled pravěkých a raně středověkých památek v okolí Příběnic a Příběniček

Bezprostřední okolí hradů Příběnice a Příběničky postrádá prozatím doklady stálého pravěkého osídlení lovců a sběračů, stejně jako prvních zemědělců a prvních zpracovatelů kovu v době bronzové. V širším zalesněném údolí řeky Lužnice, již mimo bezprostřední okolí hradů Příběnice a Příběničky, se nachází několik mohylových pohřebišť. Je možné jmenovat například polykulturní mohylové pohřebiště v poloze Řepeč „Atlas“ s doklady pohřbívání ve střední a mladší době bronzové, době halštatské a s dodatečně vloženými předměty „pohřby?“ v době laténské. Druhým větší pravěký mohylník v blízkosti výše zmiňovaných hradů se nachází v poloze Drhovice „Hájek“. Většina z celkového počtu asi 26 mladobronzových mohyl byla v minulosti archeologicky prozkoumána a dnes je pohřebiště v terénu špatně patrné. Kromě dalších osamocených a blíže nedatovaných mohylových náspů se ještě ve vzdálenějším okolí na levém břehu Lužnice nachází známé mohylové pohřebiště v Dražickách s doklady pohřbívání v pozdní době halštatské a časné době laténské a raném středověku.

Pravěká nebo raně středověká sídliště jsou na rozdíl od pohřebních aktivit známy v širším okolí referovaných hradů pouze v náznamech, ve

většině případů pouze prostřednictvím několika málo keramických fragmentů nalezených při povrchových sběrech. To je do jisté míry způsobeno zejména zalesněním celého referovaného prostoru, takže jsou doklady sídliště podstatně hůře detekovatelné než mohylová pohřebiště. Na pravém břehu nad řekou Lužnicí se asi 2,5 km proti proudu nachází nedaleko obce Dražice ostrožna s valem a příkopem, vymežující plochu asi 0,6 ha. Podobná ohrazená poloha byla objevena také u Slavňovic asi 3 km po proudu řeky, taktéž na pravém břehu. Jejich poznání je ovšem prozatím nedostatečné, kromě pravěkého a raně středověkého stáří není možné vyloučit dataci do období vrcholného-pozdního středověku nebo novověku.

V bezprostředním okolí hradů Příběnice a Příběničky se nacházejí doklady přítomnosti člověka pravděpodobně až od doby halštatské. Jedná se například o několik keramických zlomků nalezených v prostoru samotného jádra hradu Příběničky. V předpolí tohoto hradu se poté ve vzdálenosti asi 300 metrů

■ Obr. 1: Mapa Táborska se zájmovým územím. Vytvořil P. Menšík.

severním směrem nachází osamocená mohyla na hraně terasy, která se strmě svažuje k bezejmenné vodoteči (**obr. 2.1, 4**). Její průměr dosahuje 15 metrů a výška 1,4 metry. Plášť byl v menší míře porušen mělkým novověkým úvozem, podstatné poškození objektu však způsobil výkop do tělesa objektu. Vzhledem k přítomnosti kamene v porušených částech pláště i okolí samotného mohyly, je možné uvažovat o tom, že objekt obsahoval kamennou konstrukci v podobě pohřební komory nebo obvodového vřence. Na základě rozboru písemných pramenů je možné mohylu ztotožnit s objektem, který byl roku 1921 částečně prozkoumán panem Pfeffermanem mladším společně se skupinou pražských skautů. Nález z výzkumu se nedochovaly, při odkryvu údajně došlo k objevu tuhové misky a několik střepů z hrnků. Za současného stavu poznání není možné mohylu jednoznačně datovat. Vzhledem k její osamoceně poloze na hraně terasy nad vodním tokem, vnitřní kamenné konstrukci, rozměrům a dochovaným informacím o keramickém inventáři by mohla být teoreticky datována do doby halštatské.

Po zbytek mladšího pravěku chybí ve zmiňovaném prostoru stopy jejího dalšího využití. Až v období raného středověku vzniká v místech doširoka se rozvírající části ostrohu několik mohyl. Je možné jmenovat dvě raně středověké mohyly

prozkoumané Josefem Švehlou, nacházející se asi 550 metrů severovýchodně od Příběniček v poloze „Nad Hübsmannem“ (**obr. 2.2**). Pro tyto raně středověké pohřby je typické ukládání pouze minimálního množství milodarů do plášťů, o čemž svědčí i tyto mohyly, kde byly při průzkumech nalezeny pouze drobné keramické fragmenty, popel a drobné spálené kosti, ukazující na přítomnost žárového pohřbu.

3. Hrady Příběnice a Příběničky jako součást širších soudobých struktur

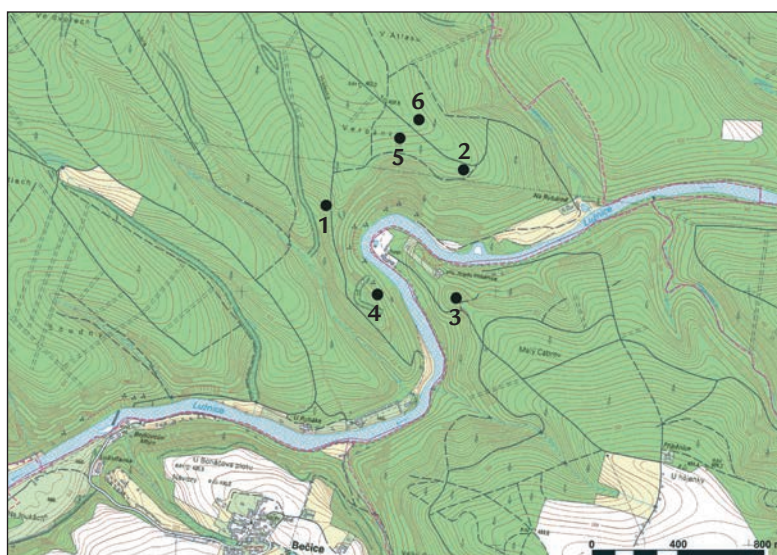
V období kolem poloviny 13. století dochází ve sledované oblasti k výrazné proměně krajiny v souvislosti se založením dvou hradních komplexů, Příběnice a Příběniček. Oba hradly nepředstavovaly v době svého života solitérní objekty, ale opevněné areály, které byly nedílnou součástí širších soudobých sídelních, komunikačních, hospodářských a jiných struktur. Význam obou lokalit pro poznání sídelně geografického kontextu však nespočívá pouze v podobě jejich dochování, ale také v tom, že nebyly po deaktivaci a zboření převrstveny mladšími objekty a strukturami jiné kvalitativní úrovně. Od 40. let 15. století na obou lokalitách ustává další rozvoj sídelních aktivit a celý prostor byl využíván zejména k lesnímu hospodářství. Díky tomu mohou

doposud identifikované terénní relikty vypovídat o některých etapách života obou hradních lokalit. Část z dochovaných archeologických situací je pak možné ztotožnit s objekty figurujícími také v soudobých pramenech písemné povahy. Tato skutečnost pak nabízí možnost zajímavého srovnání výpovědní hodnoty písemných a archeologických pramenů vztahujících se nejen k téže lokalitě, ale také k téže historické události.

Hrad Příběnice

Na levobřežní ostrožně Lužnice vznikl v první polovině 13. století rozsáhlý komplex hradu Příběnice. Hradní areál byl, patrně současně s předhradím, opevněnou aglomerací – latránem (**obr. 2.3, 5**), založen jako objekt s mocensko demonstračními aspekty na severním okraji vítkovského dominia. Do písemné evidence vstupuje hrad v roce 1243, kdy je jako majitel hradu uváděn Vítek z Příběnic. K bouřlivému stavebnímu vývoji objektu pak došlo nejspíše v letech 1262–1347 za Jindřicha z Rožmberka a jeho syna Petra. Za Petra z Rožmberka je již zcela jistě v majetku Rožmberků nejen hrad Příběnice, ale také na protějším břehu řeky ležící hrad Příběničky. Mezi lety 1347–1369 dochází k rozdělení části rodového majetku představovaného oběma hradly a latránem mezi Petrovy syny. Oldřichovi zůstávají Příběnice, Petru a Janovi pak Příběničky. Ve prospěch tohoto dělení majetku hovoří také zápisy o rozdělení příslušenství mezi oba hradly v rožmberském urbáři. Po smrti bratrů je majetek opět scelen Jindřichem z Rožmberka, jednou z vůdčích osobností panské jednoty. Nejbouřlivější etapa života celého komplexu se odehrála za Oldřicha z Rožmberka, který se od roku 1420 dostává do konfliktu s tábořskou obcí. Na rožmberských hradech docházelo k postupnému uvěznění husitských kněží. Na Příběnicích byl v roce 1420 uvězněn například Václav Koranda. Díky dohodě uzavřené roku 1437 mezi tábořskou obcí a Oldřichem z Rožmberka byl hrad i s latránem, podobně jako protější Příběničky, zbořen.

Příběničský hrad představuje nejnovější vítkovský stavební podnik 13. století. Hradní jádro se v zásadě

■ **Obr. 2:** Mapa lokalit v bezprostředním okolí hradů Příběnice a Příběničky. 1 halštatská mohyla; 2 raně středověké mohyly; 3 hrad Příběnice; 4 hrad Příběničky; 5 relikty „novověké“ vápenné pece; 6 těžební areál na erlany. Vytvořil P. Menšík.

rozpadá do čtyř částí. Jihozápadní částí hradního jádra dominovala samostatně stojící osmiboká věž, za ní se rozkládá menší dvorek nevykazující významnější stopy zástavby. Střední část hradního jádra zaujal rozsáhlý vícekřídlý palácový komplex obklopující úzké nádvoří, přístupný průjezdem v jeho severním křídle. Severovýchodní částí hradního jádra dominovala čtverhranná věž vystavěná na obdélném půdorysu o rozměrech cca 12×8 m. Hradní jádro bylo přístupné úzkým koridorem, vedoucím podél jeho jihozápadní strany do prostoru nejníže položeného prvního nádvoří, ze kterého byl přístupný palácový komplex situovaný ve střední části hradního jádra. Na jihozápadní straně bylo k tomuto koridoru, za hranou druhého příkopu, přiloženo opevnění pod hradem ležícího latránu. Hradní jádro bylo vybaveno v první polovině 14. století kaplí. Její poloha však doposud nebyla identifikována. Relativně mimo logiku středověkých fortifikačních systémů pak stojí zajištění severovýchodní strany hradního jádra nad skalní stěnou parkánem se dvěma čtverhrannými baštami. S ohledem na geomorfologii terénu v této části hradní dispozice je tak možné spatřovat její hlavní význam pravděpodobně v oblasti demonstrační architektury.

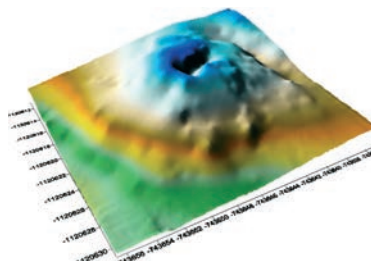
Předhradí hradu obloukovitě zahnutého lichoběžníkovitého půdorysu o ploše 3650 m^2 je situováno o několik metrů výše, než pochozí úroveň severozápadní části členěného hradního jádra. Na severozápadní a jihovýchodní straně je předhradí omezeno mohutnými, do skalního podkladu vylámanými příkopy. V současné době nevykazuje předhradí stopy zástavby. Severozápadní část předhradí se výrazně zužuje. V tomto prostoru je jeho povrch porušen zejména dvěma úvozovými cestami, stýkajícími se v jihozápadním nároží předhradí. První z obou cest (obr. 6-2) směřuje relativně přímo k do skalního masivu vylámané plošině (obr. 6-14) před vlastním nástupem na most umožňující překonání druhého příkopu a vstup do hradního jádra. Tato cesta je tvořena hlubokým úvozem, svědčícím o jejím intenzivním využívání v době existence hradu. Druhá úvozová cesta (obr. 6-3), vedoucí

od jihozápadního nároží předhradí severozápadním směrem se po 70 metrech prudce stáčí k jihovýchodu a po dalších 50 metrech se opět prudce stáčí k severoseverozápadu a pokračuje dále již víceméně rovnoběžně s hradním jádrem do prostoru latránu. Po obvodu předhradí, kromě jeho severovýchodní části nad hranou prvního příkopu, nejsou na úrovni terénu dochované žádné pozůstatky fortifikace.

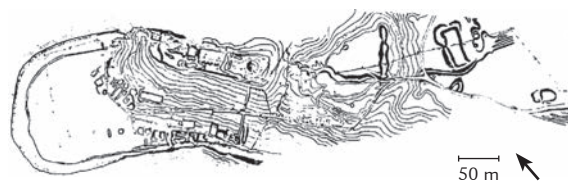
Jihovýchodní a východní části předpolí, přiléhajícího k vnější hraně prvního příkopu, byla věnována pozornost především s ohledem na předpokládanou existenci hospodářské zázemí hradu v podobě hospodářského dvora. V tomto prostoru byly dokumentovány zejména dva, valovitými tělesy tvořené objekty. Jižněji ležící valovitý objekt (obr. 6-15) je značně poničen nově zbudovanou asfaltovanou silnicí, směřující do latránu (obr. 6-1). Severovýchodně ležící obdélný objekt (obr. 6-9) o vnitřních rozměrech 42×10 – 13 m je rovněž tvořen pouze nasypáním tělesem valovitého charakteru. Vnitřní plocha objektu se mírně svažuje k jihu a nevykazuje žádné stopy dalšího členění. Mezi oběma výše zmíněnými objekty probíhá mohutná úvozová cesta (obr. 6-2). Její směr plně koresponduje s průběhem úvozu směřujícího k nástupu na most přes druhý příkop. Zejména díky plošné nivelací terénu byl také zachycen průběh nevýrazné zaniklé cesty vedoucí od severovýchodního objektu východním směrem k vnější hraně prvního příkopu, do prostoru souběhu zaniklé cesty směřující do hradního areálu s nově vystavěnou silnicí vedoucí do prostoru latránu (obr. 6-8). V prostoru severovýchodně od víceméně intaktně dochovaného objektu byla zaznamenána existence rozsáhlého těžebního areálu (obr. 6-11), tvořeného třemi exploatačními jámami nepravidelného kruhového půdorysu o průměru cca 10 – 15 m a několika menšími objekty, ke kterým vedou tři úvozy (obr. 6-10) směřující k většímu z obou výrazných, valovitými tělesy tvořených reliktnů. V prostoru severovýchodní části hodnoceného předpolí hradu bylo při povrchovém průzkumu nalezeno několik zlomků keramiky datovatelných do závěru 14. až první poloviny 15. století.

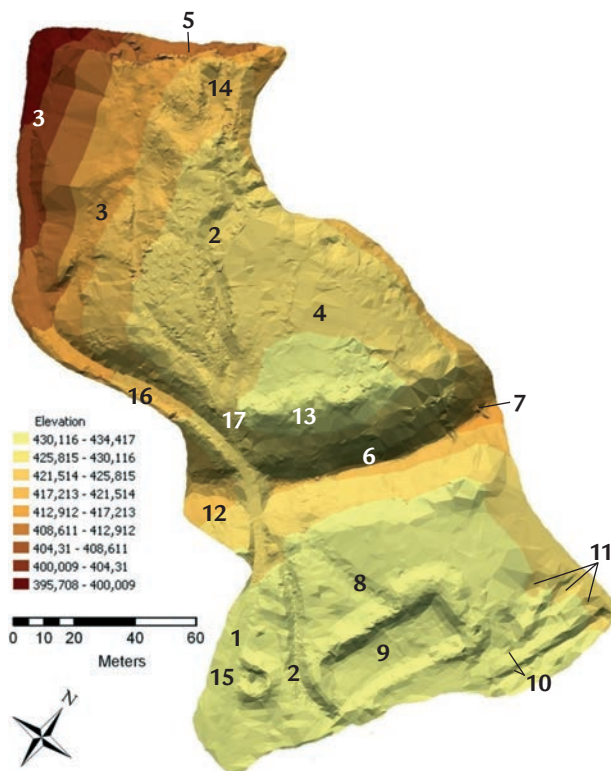
■ Obr. 3: Terénní relikty hradu Příběnice v rámci širšího krajinného kontextu. Jako podklad využito II. vojenské mapování. Vytvořil J. Hložek.

■ Obr. 4: 3D vizualizace pozůstatků v minulosti zkoumané halštatské mohyly. Vytvořil P. Menšík.

■ Obr. 5: Komplex hradu Příběnice, okr. Tábor s latránem a „hospodářským dvorem“. Podle Dvořáková – Hilmera 1947.

■ Obr. 6: Příběnice. 3D vizualizace předhradí, prvního příkopu a ovládacích prací v předpolí hradu. Vytvořil J. Hložek.

Struktura v prostoru předhradí zachycených zaniklých komunikací dovoluje rekonstrukci základního komunikačního schématu nejen vlastního areálu, ale celého sídelního komplexu. Základním komunikačním uzlem celé aglomerace bylo bezesporu jihozápadní nároží předhradí, kde se hlavní přístupová cesta, zachycená rovněž v předpolí hradu mezi oběma valovitými tělesy tvořenými objekty, větvila na dvě samostatné větve (**obr. 6-14**). První z větví směřovala severovýchodním směrem do prostoru ve skalním podloží vylámaného nástupu na most přes druhý příkop. Druhá z větví, po překonání části jihovýchodního svahu hradní ostrožny, pokračovala dále východním směrem do prostoru latránu. Mohutný zářez severovýchodní části průběhu stávající silnice, kopírující jihovýchodní hranu předhradí, je tedy novotvarem, umožňujícím průjezd lesní techniky do prostoru latránu. Od místa vyústění jižní větve původní komunikace je nová cesta vedena v trase cesty původní. Novotvarem je pak také průraz valového tělesa v jihozápadní části předhradí (**obr. 6-17**), který však kopíruje trasu historické přístupové cesty. Průraz valového tělesa v těchto místech tak mohl mít zcela fatální následky pro případné dochované pozůstatky vstupního objektu celého komplexu. Hodnocení charakteru branského objektu předhradí, představujícího zároveň vstupní objekt latránu, značně komplikují provedené terénní úpravy v jihozápadní části předhradí a prostoru jižní části příkopu, kde bylo nasypano nové těleso, jako náhrada za pravděpodobně zaniklý mostní objekt (**obr. 6-12**).

Neméně závažná zjištění pak byla učiněna v předpolí hradu, umožňující reinterpretaci zdejší archeologické situace. Oba výše popsané objekty (**obr. 6-9 a 15**) vykazují oproti soudobým hospodářským dvorům velké množství rozdílů. Většina dvorů je tvořena hospodářskými, provozními a obytnými objekty, vystavěnými mnohdy kolem uzavřeného či polouzavřeného dvora. Oba dokumentované terénní reliktu v předpolí příběnického hradu jsou však tvořeny valovými tělesy. Oba tyto objekty připomínají spíše obléhací práce než hospodářský dvůr. Ve prospěch této interpretace

hovoří také jejich umístění, kdy uzavírají přístupovou komunikaci k hradnímu areálu a latránu. S oběma objekty pak s největší pravděpodobností souvisí také dokumentovaný těžební areál. Úvozové cesty, vycházejí z prostoru exploatace, směřují k patě severozápadněji ležícího objektu a dále nepokračují, ani do okolního prostoru postupně nevyklíňují (**obr. 6-10 a 11**). V případě další interpretace se však musíme vrátit k historickým souvislostem, v rámci kterých mohly vzniknout tyto objekty připomínající obléhací práce. Komplexy hradu Příběnice a Příběničky představovaly silný rožmberský opěrný bod v relativní blízkosti Tábora a tak můžeme předpokládat snahy ze strany tábořské obce o jeho eliminaci. Podle dosavadních autorů byly oba hrady obsazeny po rychlé a zčásti překvapivé vojenské akci v roce 1420. Dokumentovaná archeologická situace však dovoluje poněkud odlišné úvahy. Oba hrady, a pod hradem Příběnice ležící latrán, byly propojené přes Lužnici vedoucím kamenným mostem, identifikovaným v roce 2009 při podvodním průzkumu. S ohledem na komunikační provázání obou objektů a geomorfologii terénu se tak jako nejjednodušší způsob jejich eliminace jeví uzavření přístupové komunikace před čelem hradu Příběnice i Příběničky. Toto opatření by vedlo nejen k izolaci obou komplexů, ale také k přerušení jejich zásobování. Interpretace obou objektů jako uzávěrové a obléhací fortifikace příběnického hradu je tak nanejvýš pravděpodobná. V předpolí hradu Příběničky nebyly prozatím žádné objekty obdobného charakteru zachyceny.

Zdá se však, že vojenská akce vedoucí k dobytí Příběnic měla dlouhodobější charakter a před jeho obsazením bylo započato s jeho eliminací. K obsazení hradu však i přesto mohlo dojít v důsledku poměrně rychlé akce, neboť zajišťovací opevnění, kromě jeho severní a severovýchodní části, nebylo dokončeno. Zbývající průběh těles má trojúhelný profil bez úpravy koruny, umožňující osazení tarasy a palnými zbraněmi. Ve stavu, kdy byly práce na objektu opuštěny, byla plně funkční pouze jeho severní část a severozápadní, baštovitě upravené nároží.

Možnost, že by tyto objekty byly vybudovány za účelem posílení obranyschopnosti Tábority obsazeného hradu, můžeme poměrně spolehlivě vyloučit, neboť fortifikace, přiložená na jihovýchodní straně k terénní hraně je svým čelem a dokončeným baštovitým nárožím orientovaná vůči hradu a nikoliv vůči jeho předpolí. O spíše méně intenzivním využití zejména většího z obou objektů, nejspíše v době po obsazení hradu Tábority, by však mohla hovořit mělká zaniklá cesta, směřující k jihozápadní hraně prvního příkopu (**obr. 6-8**). Nelze proto vyloučit, že zbudovaná, ale patrně nedokončená fortifikace mohla i nadále sehrávat jistou úlohu v obraně tábořským vojskem obsazeného hradního areálu.

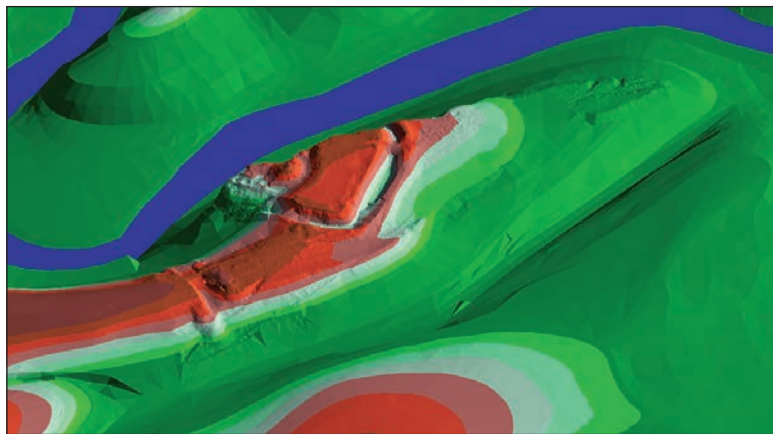
O příběnický hrad se však nemuselo bojovat pouze jednou. V létě roku 1424 docházelo k vícečetným srážkám v okolí Příběnic a Lomnice. O vojenských akcích nás informují rožmberské účty, ve kterých se hovoří o náhradách za ztráty koní a samostřílů. S jistotou však nelze říci, jak intenzivní a jaký charakter tyto srážky měly. Rozhodně bychom mohli předpokládat opakované záškodnické akce v okolí hradu či snahy o přepad hradu s cílem jeho znovuzískání. Ani rozsáhlejší obléhací práce ze strany Oldřicha z Rožmberka před Příběnicemi však nelze zcela vyloučit. Více světla do této problematiky by mohla vnést analýza, doposud komplexně nezpracovaných písemných pramenů z první poloviny 15. století vztahujících se k regionu.

Hrad Příběničky

První písemná zmínka o hradu pochází z roku 1324. Obecně jsou však jeho počátky kladeny již do doby krátce po polovině 13. století. V roce 1420 byl hrad jako majetek Vítkovů obsazen tábořskými vojsky. Na základě smlouvy ze dne 3. 6. 1437, uzavřené mezi Oldřichem z Rožmberka, Bedřichem ze Strážnice a tábořskou obcí, byl hrad, podobně jako sousední Příběnice, zbořen. Na informace týkající se hradu v rozmezí let 1324 až 1437 jsou písemné prameny relativně skoupé, nicméně přináší několik významných indicií, umožňujících, zvláště po vyhodnocení nově provedeného povrchového a geofyzikálního

průzkumu lokality, nastínění další možnosti vývoje této pozoruhodné lokality.

Osudy hradu Příběničky jsou úzce svázány se sousedními rožmberskými Příběnicemi. První informaci o možných majetkoprávních vztazích k Příběničkám by mohla představovat listina z roku 1281, kdy Jindřich z Rožmberka potvrzuje některé vesnice vyšebrodskému klášteru. Jako svědkové v listině vystupují rožmberští purkrabí: Chřen, purkrabí z Příběnic a Benata, purkrabí z Rožmberka. Vystává zde proto otázka, zda v té době hrad již patřil Rožmberkům, či nikoliv. Se značnou mírou opatrnosti však můžeme vyslovit domněnku, že hrad ještě v osmdesátých letech 13. století nemusel být v rožmberských rukách. Rovněž pak ve výpisu rožmberského majetku z roku 1349 Příběničky ještě nefigurují. První informace o hospodářsko-provozním provázání obou hradů a latránu tak poskytuje až rožmberský urbář z počátku 80. let 14. století, kdy k Příběnicím náležely vesnice a další majetky na levobřeží Lužnice a latrán pod hradem. K Příběničkám pak patřily majetky na pravobřeží se značným podílem lesů. V této době byl již hospodářský provoz obou hradů a latránu úzce provázán, což bylo možné pouze v případě vlastnického práva k oběma hradům v rožmberských rukách. Charakter zápisu pak do značné míry potvrzuje dosavadní předpoklady o dělení majetku po smrti Petra z Rožmberka mezi Oldřicha z Rožmberka, kterému zůstaly Příběnice a Petra s Janem z Rožmberka, kterým připadly Příběničky. K opětovnému scelení dominia pak dochází po smrti bratří, za Jindřicha z Rožmberka. Z tohoto krátkého výčtu ne zcela přímých zmínek ale vyplývá, že od doby vzniku nemusel být hrad Příběničky v majetku Vítkovců. Tato možnost by byla ve shodě s představou o možném královském původu tohoto objektu. Počátky hradu by tak mohly být spojovány se snahami Přemysla Otakara II, o posílení zeměpanských pozic na střední a dolní Lužnici v průběhu 60. let 13. století. Ovšem bez komplexního rozboru písemných pramenů, vztahujících se k oběma hradům, a majetkoprávních vztahů v regionu, nepřesáhne tato představa vzniku hradu

■ Obr. 7: 3D vizualizace terénních reliktů hradu Příběničky. Vytvořil J. Hložek.

hranice hypotézy. Za současného poznání lokality z historického i archeologického hlediska však nelze zcela vyloučit ani možnost založení hradu Vítkovci jako další mocenské opory v regionu s neobyčejným hospodářským potenciálem.

Jako staveniště hradu byl zvolen hřeben nad pravým břehem Lužnice, přecházející na severovýchodní a východní straně nad řekou v prudký svah zakončený skalní stěnou (obr. 2.4, 7). Pro založení hradního jádra byl využit skalnatý výběžek nad řekou přímo naproti latránu vystavěného pod hradem Příběnice. Dispozice vlastního hradu je dvojdílná. Víceméně oválnému hradnímu jádru na jižní straně dominoval mohutný okrouhlý bergfrit. Severní část jádra hradu pak zaujal rozlehlý trojdílný či čtyřdílný palác. Od předhradí je hradní jádro odděleno příkopem ústícím na východní straně ve svahu nad řekou. Na jižní straně příkop obtáčí hradní jádro a vyklíňuje na severní straně hradního jádra. V těchto partiích směřuje téměř rovnoběžně s prvním příkopem, oddělujícím předhradí od okolního terénu. Maximální šířka druhého příkopu dosahuje 12 m, jeho hloubka pak místy přesahuje 3 m.

Předhradí je vymezeno velmi mohutným příkopem, před jehož vnější hranu bylo nasypáno mohutné valové těleso. Maximální šířka příkopu, v jeho severovýchodním ohybu, dosahuje 25 m, jeho současná hloubka pak přesahuje 4 m. Areál předhradí nevykazuje žádné stopy zástavby. Komunikační schéma jádra hradu ani předhradí není za současného stavu poznání

o lokalitě řešitelné. Jisté pochybnosti je pak možné mít i o současném vstupu do prostoru předhradí, tvořeného nasypanou zeminou, umožňující vjezd do tohoto prostoru lesní technice.

Hradní areál, tvořený jádrem hradu a předhradím, je na severozápadní a jihovýchodní straně obklopen neobyčejně rozsáhlým opevněným areálem. Celá plocha hradního komplexu tak dosahuje téměř 28 000 m². Nejmhutnější fortifikace byla vystavěna na severovýchodní straně areálu. Opevnění je zde tvořeno extrémně mohutným příkopem o maximální šířce 22 m a hloubce přes 3 m. Před vnější hranou příkopu bylo nasypáno mohutné valové těleso. V severovýchodní části tělesa jsou patrné výrazné stupňovité terasy antropogenního původu. Do značné míry je možné předpokládat souvislost těchto plošin s instalací palných zbraní, nebo jinou, spíše však obrannou funkcí. Podél vnitřní hrany šíjového příkopu je patrný rozměrný valovitý relikt, tvořený přepálenou destrukcí fortifikace o šířce 10–13 m a výšce 1–2 m. Tento relikt je tvořen především přepálenou maltovinou a spečenými kameny. Na severovýchodní straně pak šíjové opevnění porušilo starší úvozovou cestu, která směřovala z údolí pod hradem přímo k severovýchodní části předhradí. Fortifikace je tak evidentně mladší, než tento úvoz směřující k hradu. Současná přístupová cesta je vedena podél severní hrany hřebene, kde by bylo s jistotou mírou opatrnosti možné předpokládat také branský objekt. Ve prospěch tohoto předpokladu hovoří jak geomorfologie terénu v této části čela hradu,

podoba fortifikace v tomto prostoru i relativní návaznost tohoto místa na síť zaniklých komunikací v předpolí hradu. Na jihovýchodní straně byl opevněný areál zajištěn nejspíše relativně jednoduchou, snad věžovitou branou. V místě předpokládaného branského objektu má původní komunikace, v současnosti využívaná jako lesní cesta a svážnice, podobu širokého úvozu, směřujícího k zaniklému mostu přes Lužnici. Celá východní strana areálu je vymezena nízkým, místy rozplaveným valovým tělesem. Zdá se, že v konstrukci jeho severní části byl použit spíše kámen vzhledem k více exponované poloze, zatímco jeho jižní část se zdá být spíše hlinitá. Opevnění v prostoru jižní brány bylo nejspíše dřevohlinité, podobně jako opevnění na východní straně nad Lužnicí. V místě tří vývrátů byla v celém průběhu předpokládáné fortifikace zachycena silná vrstva přepálené mazanice.

V rámci povrchového průzkumu lokality byla věnována pozornost také jejímu širšímu okolí, zejména těžebním objektům, zaniklým úvozovým cestám i objektům pravěkého stáří. V rámci dokumentačních prací bylo provedeno také

geodetické zaměření lomu (**obr. 8**), situovaného cca 400 m severně od šíjové fortifikace hradního areálu. Jeho význam ukázal zejména petrografický rozbor vzorků těženého kamene, který odpovídá vzorkům odebraným ze zdiva bergfritu. V rámci, na povrchu dochovaných torz zdiva bergfritu, byl materiál získaný z lomu použit cca ze 70 %. Zbývající stavební materiál pochází z prostoru druhého příkopu. Na základě provedeného srovnání odebraných vzorků kamene je možné ztotožnit využití či otevření tohoto lomu s výstavbou hradu po polovině 13. století.

Nové zaměření hradního areálu, umožňujícího variantní 3D vizualizaci dochovaných terénních reliktnů (**obr. 7**), představuje první detailní plánovou dokumentaci celého opevněného areálu s hradem, postihující i relativně nenápadné terénní relikty. Kromě výrazných příkopů mohutných valových těles je na modelaci patrný také průběh pozůstatků fortifikace východní strany opevněného areálu dochované v podobě nízkého, místy rozplaveného, či jinak narušeného valového tělesa. Dobře patrná je na modelaci také síť stávajících lesních cest i průběh zaniklé historické komunikace porušené mohutnou šíjovou fortifikací.

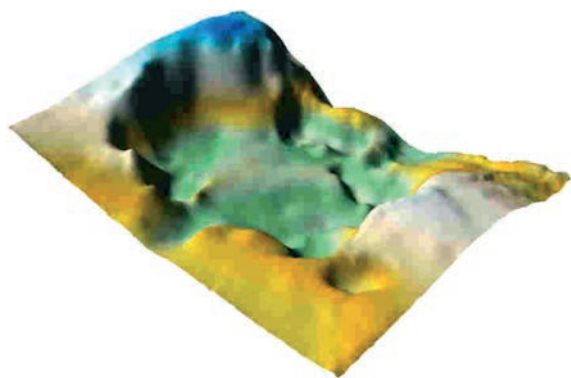
Jako neobyčejně přínosný se ukázal geofyzikální průzkum severozápadní části vnějšího opevněného areálu za šíjovou fortifikací. Zachycená situace přinesla poznatky o možné podobě a využití této části opevněného areálu. Na většině měřené plochy jsou patrná, místy téměř souvislá pole kamenné destrukce i její koncentrace v podobě terénních reliktnů. Významná je zejména existence téměř souvislého pásu této destrukce nasedající k východní linii opevnění tohoto areálu. S obdobnou situací se pak setkáváme i na protější straně nad řekou. Relativně bez většího podílu kamenné destrukce zůstávají pouze areálové komunikace v severní části lokality, což však může být rovněž způsobeno jejich relativně intenzivním využíváním. Pole výše zmiňované kamenné destrukce může ukazovat na existenci pozůstatků kamenné zástavby, nebo zástavbu dřevěnou či dřevohlinitou, vystavěnou na kamenné rovnatině.

Ověřovací měření byla provedena rovněž v jihovýchodní části lokality, ovšem bez identifikace výraznějších anomálií. Zdá se tak, že jihovýchodní část lokality byla využívána diametrálně odlišným způsobem, nebo byla postižena odlišnými archeologickými transformacemi.

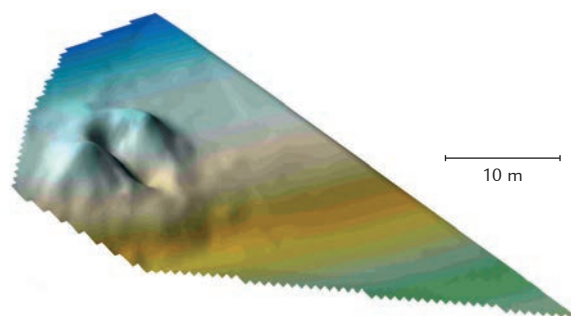
Z výše nastíněného stručného přehledu nově zjištěných skutečností vyplývá možnost vymezení prozatím dvou chronologických horizontů lokality. V rámci prvního horizontu vzniká po polovině 13. století hradní areál, tvořený hradním jádrem a předhradím. V souvislosti se stavbou došlo k otevření či využití staršího lomu v předpolí lokality, který do značné míry pokrýval většinu potřeby stavebního materiálu. Zbývající lomový kámen byl získán při lámání hradních příkopů. V druhé, prozatím vymezené fázi lokality, dochází k výstavbě rozsáhlého opevněného areálu, obklopujícího nejspíše starší, či již minimálně stojící hrad. Datace tohoto horizontu je však úkolem dalšího výzkumu.

Zcela otevřenou otázkou však zůstává funkční interpretace tohoto areálu. Budeme-li, na základě dosavadních poznatků, předpokládat jeho mladší založení, je možné uvažovat o několika možnostech jeho vzniku. Jako první se jeví souvislost opevněného areálu s obsazením lokality táborským vojskem v roce 1420 a jejím využitím jako vojenského opěrného bodu či jako zimoviště polních vojsk. Dochovaná fortifikace, její podoba a charakter, se však výrazně odlišuje od soudobých, tímto způsobem využitých lokalit. Rozhodně se v případě Příběniček nejednalo o provizorní či obdobný, spíše krátkodobý stavební podnik.

Druhou možností je pak vznik tohoto areálu v souvislosti s rozdělením majetku a příslušenství obou hradů po smrti Petra z Rožmberka mezi Oldřicha z Rožmberka, kterému připadly Příběnice s latránem a zbývající dva bratry, Petra a Jakuba, kteří získali Příběničky. Z poměrně kusých informací do jisté míry vyplývá, že latrán příslušel i nadále k Příběnicím. Některé z hospodářských provozů však zůstávaly do jisté míry společné. Bylo by proto poměrně logické, kdyby se Petr a Jakub z Rožmberka pokusili o založení obdobného městečka

■ **Obr. 8:** 3D vizualizace zaniklého středověkého lomu v předpolí hradu Příběničky. Autor J. Hložek.

■ **Obr. 9:** 3D vizualizace reliktnů vápenické pece v předpolí hradu Příběničky. Autor J. Hložek.

také na protějším břehu. Této hypotéze by pak poměrně dobře odpovídal rozsah a charakter celé opevněné plochy, nikoliv nepodobné jak latránům, tak obdobným aglomeracím spíše městského typu vznikajícím přímo na předhradích řady obdobných evropských hradních lokalit. Tento záměr však nemusel být, po opětovném zcelení majetku za Jindřicha z Rožmberka dokončen. Rozvoj takto plánované aglomerace by pak zcela jistě zhatilo obsazení areálu husity. Toto schéma vzniku celého areálu je možné prozatím považovat za nejpravděpodobnější. Nicméně všechny doposud nastíněné hypotézy, týkající se vývoje a interpretace všech částí lokality, budou i nadále testovány.

4. Některé aspekty novověkého vývoje oblasti

Po zániku obou hradních komplexů v roce 1437 však vývoj kulturní krajiny, i přes změnu jejího využití, nekončí. V rámci povrchového průzkumu byly identifikovány stopy dalšího, vzájemně nesouvisejícího využití tohoto segmentu dnes zalesněné krajiny. Kromě stop svědčících pro dlouhodobé lesní hospodářství byly v severozápadní části sledovaného území dokumentovány těžební a výrobní aktivity související s výrobou vápna za použití dostupných regionálních zdrojů. V širší předpolí hradu byly identifikovány terénní reliktů novověkého pyrotechnologického pracoviště, registrovaného také II. vojenským mapováním pod označením „Kalk Ofen“. Nově identifikovaný, mohyle vzdáleně podobný objekt oválného půdorysu dosahuje rozměrů 9 × 6 m, maximální výšky pak 2,2 m (**obr. 2.5, 9**). Vnější svahy objektu jsou pokryté vrstvou lesní hrabanky, pod kterou je možné pozorovat vrstvu rozpadlé přepálené zahliněné mazanice a drobné úlomky lomového kamene. Vnitřní prostor je tvořen centrální prohlubní oválného půdorysu. V této části objektu se na jeho povrchu vyskytují, kromě úlomků kamene a rozpadlé mazanice, také fragmenty silně přepálených cihel. Těleso pece je situováno na nevýrazném terénním zlomu mírného jihovýchodního svahu. Směrem po svahu se také otevírá vnitřní prostor pece. Na úroveň terénu nevystupují žádné intaktní kamenné konstrukce.

Pokračující povrchové průzkumy širšího předpolí zaniklého hradu Příběničky i okolí sledovaného objektu potvrdily naše předpoklady, že tento objekt není v rámci tohoto segmentu opakovaně využívané kulturní krajiny osamocen. Ve vzdálenosti 100–200 metrů severně a severovýchodně od pozůstatků pece byly identifikovány zaniklé jámové těžební objekty dosahující v současnosti hloubky 1–1,8 m, nepravidelného konkávního charakteru, sledující výchoz erlanů (**obr. 2.6**). Jako erlany jsou souhrnně označovány různé, kontaktně metamorfované vápenatosilikátové horniny, které obvykle tvoří několikametrové polohy nebo čočkovitá tělesa. Této podobě výskytu by velmi dobře odpovídala podoba exploatačních jam. Pálením této suroviny bylo nepochybně možné získat plně použitelné vápno, podobné, v jistých ohledech, hydraulickému vápnu, plně využitelnému při výrobě vápenných malt. Vlastní výrobní objekt i přilehlé pozůstatky těžebních prací jsou tak cenným dokladem využití lokálních surovinových zdrojů mnohdy velmi proměnlivé kvality k získávání vápna v období novověku.

Neméně významné pro poznání formování současné podoby kulturní krajiny ve sledované oblasti představují pozůstatky romanticky laděných úprav areálu zaniklého hradu z 19. a počátku 20. století, dochovaných zejména v prostoru příkopu oddělujícího předhradí od okolní opevněné plochy. Kromě zarůstajících, nasucho kladených tarasních zídek a zaniklých pěšin lemovaných původně stromořadím, jsou v západní části příkopu dochovány dva pomníky věnované původně příslušníkům rodiny Fellerů, rytířů z Feldeggu.

5. Závěr

Doposud provedené dokumentační aktivity přispěly významným způsobem k poznání podoby, rozsahu a dispozičního členění obou významných jihočeských hradních lokalit, charakteru jejich bezprostředního hospodářského a provozního zázemí a v neposlední řadě také k identifikaci objektů překvapivě souvisejících s posledním obdobím života obou hradních lokalit. Nově získané informace pak

přinesly i překvapivou možnost korekce sledu a podoby některých událostí, zaznamenaných také, ovšem zcela odlišným způsobem, soudobou písemnou evidencí, které postihly oba hrady v období husitských válek i v době bezprostředně pohusitské. Korpus doposud získaných informací a geodetických dat pak umožňuje modelaci vývoje měnící se kulturní krajiny i pohled do reality některých oblastí života dvou velkých středověkých hradů i na některé z událostí, kterými byla oblast Tábořska formována od 20. do 40. let husitskými válkami zmíněného 15. století.

Literatura

- Durdík, T. 2000: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
 Dvořáková, V. – Hilmera, J. 1947: Rožmberský latrán pod Příběnicemi, Zprávy památkové péče 7, 121–126.
 Hejna, A. 1987: Zhodnocení keramických nálezů z výzkumu v Příběnicích, k. ú. Malsice, o. Tábor, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 4, 37–53.
 Hložek, J. 2011: Pozůstatky obléhacích prací v předpolí hradu Příběnice, okr. Tábor, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 24, 209–225.
 Hložek, J. – Menšík, P. 2010: Osamocená halštatská(?) mohyla u Řepče, Archeologie ve středních Čechách 14, 267–270.
 Švehla, J. 1923: Tábořsko v pravěku. Tábor.
 Vařeka, P. 1993: Povrchový průzkum hradu Příběničky (okr. Tábor), Castellologica bohemia 3, 95–110.

Summary

Castle of Příběnice and Příběničky as elements of deserted cultural landscape

Results of a complex archaeological survey of the castles of Příběnice a Příběničky and area of their former hinterland has provided us with valuable information about development and formative processes of the cultural landscape along the Lužnice River from Prehistory to the Younger Modern period. In the years 2007–2011 there was surface survey carried out and geodetic localization of all detected archaeological monuments in the area of interest and their interpretation was made. New findings shed more light on not only various questions related to changing specter of human activities realized in this area in past but also on possible functional interpretation of some elements of both castle sites. Some of the findings connected to the last period of life of these south – Bohemian castles unexpectedly explained some events which took place in the area of the Tábor region strongly affected by the Hussite wars.

(English by Regina Janíková)

Vznik článku byl podpořen projektem OP VK Partnerství pro archeologii (CZ.1.07/2.4.00/17.0056), který je spolufinancován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu České republiky.